

Primer uporabe naravnega kamna na objektih Eda Mihevca

The example of use of natural stone on buildings designed by Edo Mihevc

Jasna Kralj Pavlovec

Fakulteta za arhitekturo, Zoisova 12, 1000 Ljubljana

Ključne besede: naravni kamen, arhitektura

Key words: natural stone, architecture

Kratka vsebina

Arhitektura Eda Mihevca ima nacionalno in osebno identiteto, kar je bilo do sedaj prezrto v laičnih in strokovnih krogih. Uporaba različnih vrst naravnega kamna na fasadnih opnah javnih zgradb je ena od razpoznavnih potez oblikovanja mestnega prostora, ki ga Edo Mihevc uporablja v vseh mestnih središčih, izjemoma ne le na Primorskem. To je prispevek tudi za geologe, ki se zanimajo za naravni kamen.

Abstract

The architecture of Edo Mihevc has a national as well as personal identity which has been ignored up till now in both lay and professional circles. The use of various types of natural stone on the facades of public buildings is one of the distinctive features of Edo Mihevc's architectural design of all urban centers, with the exception of those in the coastal region. The article is written also for geologists, who work in the field of the natural stone.

Uvod

Edo Mihevc (1911–1985) je bil vsestranski arhitekt moderne, ki je prevzel ideje novega gibanja in jih povezal z rešitvami tradicionalne gradnje. Življenjska pot od slovenskega študenta prek graditelja temeljev slovenske industrije do profesorja na Fakulteti za arhitekturo, urbanista slovenske obale, načrtovalca velikih turističnih objektov, oblikovalca dveh slovenskih kulturnih domov v Italiji pa do učitelja mladih arhitektov narekuje podrobno obravnavo njegove osebnosti kot arhitekta, urbanista, oblikovalca in pedagoga. Vzgojen pri mojstru Plečniku je svoj odnos do naravnih materialov in mojstrov, ki so jih obdelovali, vcepljal tudi svojim študentom.

Poleg naravnih materialov – opeke in lesa – je Mihevc predvsem pri javnih zgradbah mnogokrat uporabljal naravni kamen, pri čemer je posegal po domačih, takrat jugoslovanskih kamnih. Zasluga Mihevca in njegovih sodobnikov je, da se je uporaba kamna po drugi svetovni vojni močno povečala. Mihevc je uporabljal kamen – kot

oblogo parterja pri vseh mestnih oziroma javnih zgradbah, mnogokrat kot oblogo fasad in pomembnejših prostorov v notranjosti objekta - zaradi trajnosti in neobčutljivosti materiala, preprostega vzdrževanja in nenazadnje zaradi estetskega videza. Takšna arhitektura se ne stara v smislu propadanja - prav nasprotno, s časom in uporabo pridobiva, se plemeniti.

Zelo lep primer uporabe različnih vrst kamna sta objekta v Ljubljani, in sicer poslovno-stanovanjski objekt *Kozolec*⁽¹⁾ in poslovni kompleks *Na trgu* - nasproti *Kozolca*, morda bolj znanega pod imenom Kora-bar, ki skupaj oblikujeta severna mestna vrata. Narejena sta v funkcionalističnem duhu moderne, vendar so detajli in uporaba materialov avtorsko razpoznavni in prežeti s tradicijo Plečnikove šole.

Kozolec

Poslovno stanovanjski blok *Kozolec* je nastal leta 1956 kot interpretacija Le Corbusierjevega Unité d'Habitation v Marseilleu, ki je s svojimi tipološkimi značilnostmi, s svojo identiteto, s svojo arhitektonsko govorico in z novo filozofijo bivanja sprožil val posnemanja po vsem svetu. Model Corbusierjevega bloka je tu uporabljen disciplinirano, tako da upošteva obstoječe mestno tkivo, gradbeno črto in smer. *Kozolec* je mestna palača, postavljena v ulični prostor tako, da soustvarja ulico, se z njo prek parterja povezuje in prepleta ter s tem negira osnovno Le Corbusierjevo idejo o "vertikalnem mestu v naravi". Stanovanjske etaže so odmaknjene v višja nadstropja in zavarovane s pasovi balkonskih horizontal. Uporabljena skeletna konstrukcija, še danes le izjema v stanovanjski gradnji pri nas, omogoča svobodno zasnovno tlorisa in s tem prilagajanje objekta skozi čas. Objekt je vmeščen v mestni kare, ki ga obkrožajo na severu Dvoržakova ulica, na jugu Gosposvetska cesta, na zahodu Kersnikova ulica in na vzhodu Slovenska cesta.

Istočasno s *Kozolcem* je Mihevc gradil hotel v Ohridu (1953). Tam je spoznal makedonske kamne, ki so poleg estetske vrednosti imeli ugodno ceno in so vgrajeni v kompleks *Na trgu*.

V fasadno opno *Kozolca* so vgrajeni štirje naravni kamni, ki v različnih obdelavah prehajajo tudi v notranjost objekta. To so:

- jurski apnenec s kamnoseškim imenom kirmenj - iz istoimenskega kamnoloma pri Rovinju

- črni apnenec z Drenovega Griča
- zgornjekredna apnenčeva breča iz Rubij
- pohorski čizlakit.

V veliki meri je Mihevcova zasluga, da so nanovo zaživel nekateri kamnolomi v Istri. V *Kozolcu* so tla in stene v notranjosti in zunanji stranski fasadi iz istrskega jurskega apnenca - iz kamnoloma Kirmenj - blizu Rovinja, ki je bil takrat poleg Bal in Vrsarja največji kamnolom v Istri. Kirmenj je izredno obstojen v morski vodi,

(1). Ime *Kozolec* je objekt dobil že med gradnjo; zaradi svoje takrat nedokončane oblike - polni stranski stranici in skeletno ogrodje s poudarjenimi horizontalnimi ploščami - je dal sredi nezazidanih parcel slutiti obliko slovenskega kozolca. Še dandanes je v uporabi ime *Kozolec* tako v strokovnih kakor tudi v laičnih krogih.

Sprva je imel *Kozolec* drugačna imena. Uradno so ga imenovali Stanovanjski blok Titova (zaradi lokacije ob Titovi cesti, sedaj Slovenski cesti). Nekaj časa so ga imenovali tudi Blok Evropa (najverjetneje zaradi internacionalnega sloga, ki je tedaj preplaval Evropo in ves svet); Edo Mihevc ga je poimenoval Palača Gradis.

kar lahko vidimo v Benetkah. Tla so kombinirana s črnim apnencem z Drenovega Griča. Iz enakega materiala so tudi mozaične obloge zunanjih in notranjih stebrov. Mozaik je sestavljen iz sorazmerno enako lomljenih kosov, velikih približno 2 krat 2 cm, s tem da je notranji mozaik poliran, zunanji pa ne. Ulična fasada *Kozolca* je deloma iz zgornjekredne apnenčeve breče iz Rubij, nekaj pa je tudi čizlakita, ki ga je zob časa marsikje dodobra načel.

Pri *Kozolcu* je bil glavni mojster montaže kamna montažer Karel Zupančič iz Maribora. Mojster za mozaike in najljubši Mihevčev kamnoseški mojster pa je bil Alfio Tambosso, ki je kasneje ustanovil kamnoseško šolo in prvi začel uvažati kamne iz tujine.

Na trgu

Poslovni kompleks *Na trgu* je bil v celoti zgrajen leta 1973 in leži med Slovensko cesto na zahodu, Cigaletovo ulico na vzhodu, na severu ga zapira Pražakova ulica in na jugu Trdinova ulica. Imena posameznih objektov so določena glede na podjetja, ki so imela, oziroma imajo prostore v njih. Od severa proti jugu si sledijo Elektronabava, Borza, SCT, Avtotehna in Turistična agencija.

Kamnine, omenjene pri *Kozolcu*, je Mihevc dosledno uporabil tudi na nasprotni strani Slovenske ceste - *Na trgu*, kjer je dodal še druge naravne kamne iz Makedonije in Srbije.

Tla trga je želel Mihevc v celoti obložiti z 8 cm debelimi ploščami zgornjejurskega apnenca iz opuščenega kamnoloma Reštovo na Hrvaškem, nedaleč od Metlike, položenimi neposredno v pesek. Zaradi visoke cene plošč je moral arhitekt narediti kompromis s tem, da je tlak na obeh straneh stolpnice Avtotehne izvedel v tej obliki, medtem ko je preostali del trga oblikoval v rastru granodioritnih kock in pranih beton-skih plošč. Tla stebriščnega hodnika, ki povezuje vse objekte med seboj, so oblikovana iz granodioritnih plošč, položenih v beton.

Stebri in fasade v pritličju kompleksa *Na trgu* so obložene z granodioritom iz Oplotnice. Kamen vključuje več belih aplitnih žil.

Na fasadi Elektronabave je marmor oziroma marmorna breča "plavi tok" iz okolice Požege v Srbiji. Okenske odprtine so obdane s ploščami apnenca z Drenovega Griča. Za notranje obloge preddverij in okenske obrobe je Mihevc uporabil svetlo sivi marmor (sivec) iz okolice Prilepa v Makedoniji, medtem ko je fasado SCT-ja in Borze obložil s sivim "kristalno plavim" marmorjem iz okolice Gostivarja v Makedoniji. V notranjosti reprezentančnih vhodnih prostorov je svetlo sivi kalcitni marmor brečastega videza - imenovan "vitez" iz Gornje Banjice pri Gostivarju. Fasada Turistične agencije je obložena z rustikalno apnenčevo oblogo z Drenovega Griča. Posamezni kosi so veliki približno 8 krat 4 cm. Klesana struktura neenakomerne reliefne obloge daje z igro svetlobe in senc vtis razgibanosti in časovne enkratnosti.

Tehnika montaže je bila pri *Kozolcu* in *Na trgu* enotna - tako imenovana mokra montaža, pri čemer so kamen od sporaj navzgor lepili na osnovno konstrukcijo.

Ce je Edo Mihevc pri *Kozolcu* še uporabil barvno paletu naravnih kamnov - od bele in zelene do črne barve, je celotni kompleks *Na trgu* obložil v številne kamne enotnega barvnega videza in s tem objekte povezal v estetsko celoto.

Sklep

Ugotovimo lahko, da je bil Edo Mihevc dober poznavalec naravnega kamna, da je v veliki meri rad uporabljal različne kamne na enem samem objektu, kar takrat ni bil običaj, še manj pravilo. V tem primeru je do neke mere oral ledino pri nas. To je bil njegov osebni barviti izraz, ki se je odražal v oblikovanju interierjev, notranje opreme in primorskih fasad. Opisani kompleks je lep primer arhitektovega gledanja na naravni kamen, pri čemer se je Mihevc rad posvetoval z mojstri in strokovnjaki. Glede na stanje, v kakršnem so uporabljeni materiali še danes po več desetletjih, je jasno, da so bili - z manjšimi izjemami - izbrani kvalitetni naravni kamni.

Na koncu se želim zahvaliti za pomoč pri raziskovanju in ugotavljanju naravnega kamna na Mihevčevih objektih diplomiranim inženirjema geologije Andreji Senegačnik in Jožetu Veselu ter gospodoma Antonu Čuku in Francu Mrzlikarju. Podatke sem dobila tudi v literaturi (B u s e r, 1987; K r e s a l, 1987; V e s e l et al., 1992).

The example of use of natural stone on buildings designed by Edo Mihevc

Summary

The versatile architect Edo Mihevc (1911-1985) was an architect of Modernism who borrowed the ideas of the new movement and combined them with the architectural solutions of traditional building construction. Apart from natural materials - brick and wood - his public buildings are also characterized by the ample use of natural stone, especially from the local, at that time still Yugoslav quarries. Two very beautiful examples of the use of various kinds of stone are the apartment-office building *Kozolec* and the office building complex *Na trgu*, opposite *Kozolec*, which together form the northern Ljubljana gate. They are built in the functionalist spirit of Modernism, but the details and the use of materials, imbued with the tradition of Plečnik's school, make their authorship quite distinctive.

It is largely thanks to Mihevc that after the Second World War some quarries in Istria were revitalized or even revived. The floors as well as the interior and exterior walls of *Kozolec* are made of Istrian limestone from the Kirmenjak quarry near Rovinj. The floors are combined with black limestone from Drenov grič. The same material is also used for the mosaic covering the interior and exterior columns. The facade of *Kozolec* is partly covered with tonalite (from the quarries in Oplotnica and perhaps also in Josipdol in North Slovenia), and partly with čizlakite from Oplotnica, but in many parts both of them have been damaged by the ravages of time.

All the above-mentioned materials were consistently used by Mihevc also on the opposite side of the road, in the office building complex *Na trgu*, where he added other materials as well. Simultaneously with *Kozolec*, Mihevc was building a hotel in Ohrid (1953). There he got familiar with Macedonian stone, which had, besides its aesthetic value, also a favorable price. For the interior coverings and window borders in the office complex *Na trgu* Mihevc used light gray marble called "sivec" from the vicinity of Prilep in Macedonia. The facade of Elektroobnova's office building is covered with marble breccia "plavi tok" from the vicinity of Požega in Serbia, while the facades of the building opposite it and of that of the Ljubljana Stock Exchange

are covered with gray "kristalino plavi" marble from the vicinity of Gostivar in Macedonia. The interior of the entry halls is covered with light gray calcite breccia-like marble called "vitez" from Gornja Banjica near Gostivar.

While in *Kozolec* Edo Mihevc used natural stones the colors of which range from white and green to black, he covered the entire complex *Na trgu* with stones of a more uniform appearance, thereby linking the buildings into an aesthetic whole.

Literatura

B u s e r, S. 1987: Naravni arhitektonsko-gradbeni kamni v Ljubljani. - Geološki zbornik 8, 61-67, Ljubljana.

K r e s a l, J. 1987: Kamen v sodobni arhitekturi. - Geološki zbornik 8, 161-167, Ljubljana.

V e s e l, J., S t r m o l e, D., S e n e g a č n i k, A., P a v š i č, J. & P a v l o v e c, R. 1992: Naravni kamen - Kamnarsko geološki leksikon. - Geološki zavod Ljubljana, Inštitut za geologijo, geotehniko in geofiziko, Združenje slovenske kamnarske industrije, Odsek za geologijo, 100 p., Ljubljana.